

УДК [373.3.015.31:7]:398(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.10>

Алла ВЛАДИМИРОВА

докторка філософії в галузі освіти, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти, Херсонський державний університет, вул. Університетська, 27, м. Херсон, Україна, 73000

ORCID: 0000-0003-3912-4628

Бібліографічний опис статті: Владимиrowa, А. (2024). Культурологічні аспекти естетичного виховання учнів початкової освіти засобами українського пісенно-танцювального фольклору. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 60–64, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.10>

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННО-ТАНЦЮВАЛЬНОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті розкриваються культурологічні аспекти естетичного виховання учнів початкової освіти засобами українського пісенно-танцювального фольклору.

Український пісенно-танцювальний фольклор має глибокі корені та багатовікову історію і тісно пов'язаний із життям українського народу, що відображено у побуті, звичаях, віруваннях, прагненнях до краси та свободи. У народних піснях і танцях втілені найкращі людські якості: доброта, працьовитість, щирість, оптимізм, гумор, а також відображені радощі та печалі, мрії та сподівання людей. Охарактеризовано погляди науковців у галузі культурології етнокультури, мистецтвознавства, музикознавства, соціології музики, етнографії, фольклористики, української хореографії, які акцентують свою увагу на широкому синтезі питань, що пов'язані із функціонуванням, розвитком та збагаченням етномузичних, етнопісенних, етнотанцювальних цінностей в якості засобу естетичного виховання. Вказано на емпіричні, а також теоретичні дослідження науковців у галузі культурології та етнокультури, які прогнозують процеси розвитку української музичної культури та визначають перспективи використання українського пісенно-танцювального фольклору в системі естетичного виховання дітей. Проаналізовано український дитячий пісенно-танцювальний фольклор, як складову музичної творчості, що відбиває різнобарв'я життя людей і виступає результатом як індивідуальної, так і масової музичної творчості, що діалектично взаємозалежні між собою та є важливим проявом естетичної свідомості, думок, фантазії, мрій, що виражають актуалізовані почуття, настрої, прагнення та ідеали. Безперечно, український дитячий пісенно-танцювальний фольклор являє собою значний за обсягом та змістом світ народної музично-поетичної творчості. Розглянуто використання українського пісенно-танцювального фольклору в естетичному вихованні учнів початкової освіти, що є важливим чинником формування гармонійної особистості, яка володіє національною самосвідомістю, естетичним смаком, високими моральними якостями, творчим потенціалом та відчуттям єднання із своєю культурою та народом.

Ключові слова: культурологічні аспекти, естетичне виховання, учні початкової освіти, український пісенно-танцювальний фольклор, дитячий фольклор.

Alla VLADIMYROVA

Doctor of Philosophy in Education, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology of Preschool and Primary Education, Kherson State University, University str., 27, Kherson, Ukraine, 73000

ORCID: 0000-0003-3912-4628

To cite this article: Vladimirova, A. (2024). Kulturolohichni aspekty estetychnoho vykhovannia uchniv pochatkovoї osvity zasobamy ukrainskoho pisenno-tantsiuvalnoho folkloru [Cultural aspects of aesthetic education of primary education students using Ukrainian singing and dance folklore]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 60–64, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.10>

CULTURAL ASPECTS OF AESTHETIC EDUCATION OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS USING UKRAINIAN SINGING AND DANCE FOLKLORE

The article reveals the cultural aspects of the aesthetic education of primary school students by means of Ukrainian song and dance folklore. Ukrainian song and dance folklore has deep roots and a centuries-old history and is closely connected with the life of the Ukrainian people, which is reflected in everyday life, customs, beliefs, aspirations for beauty

and freedom. The best human qualities are embodied in folk songs and dances: kindness, hard work, sincerity, optimism, humor, as well as reflected joys and sorrows, dreams and hopes of people. The views of scientists in the field of cultural studies of ethnoculture, art history, musicology, sociology of music, ethnography, folkloristics, Ukrainian choreography are characterized, who focus their attention on a broad synthesis of issues related to the functioning, development and enrichment of ethnomusical, ethnosong, ethnodance values as a means aesthetic education. Empirical as well as theoretical studies of scientists in the field of cultural studies and ethnoculture are indicated, which predict the processes of development of Ukrainian musical culture and determine the prospects of using Ukrainian song and dance folklore in the system of aesthetic education of children. Ukrainian children's song and dance folklore is analyzed as a component of musical creativity that reflects the diversity of people's lives and is the result of both individual and mass musical creativity, which are dialectically interdependent and are an important manifestation of aesthetic consciousness, thoughts, fantasy, dreams, expressing actualized feelings, moods, aspirations and ideals. Undoubtedly, Ukrainian children's song and dance folklore is significant in scope and content the world of folk music and poetry. The use of Ukrainian song and dance folklore in the aesthetic education of primary school students is considered, which is an important factor in the formation of a harmonious personality that possesses national self-awareness, aesthetic taste, high moral qualities, creative potential and a sense of unity with its culture and people.

Key words: cultural aspects, aesthetic education, elementary school students, Ukrainian song and dance folklore, children's folklore.

Актуальність проблеми. Трансформація сучасного суспільства в умовах війни в Україні ще більше налаштовує прогресивне українське людство на відродження та збереження українського пісенно-танцювального фольклору, як культурної спадщини та багатой скарбниці, яка протягом століть передавалася із покоління в покоління, прилучаючи дітей до джерел народної мудрості та краси. Пісенно-танцювальний фольклор в естетичному вихованні учнів початкової освіти має глибоке культурологічне підґрунтя. Це зумовлено тим, що фольклор є невід'ємною частиною духовної культури народу, його світогляду, цінностей, традицій і звичаїв, тому актуальною проблемою в естетичному вихованні учнів початкової освіти постає питання використання пісенно-танцювального фольклору в освітньому процесі, що є важливим фактором акультурації, формування всебічно розвиненої особистості, розвитку творчих здібностей та естетичного смаку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблеми культурологічних аспектів естетичного виховання учнів початкової освіти засобами українського пісенно-танцювального фольклору висвітлено в роботах талановитих вчених, композиторів, хореографів, дослідженнях і публікаціях відомих науковців, таких як Артюх Л., Верес Г., Верховинець В., Гончаренко М., Горленко В., Довженок Г., Кавалевський О., Красовська О., Кузьменко В., Лановик З., Лановик М., Луганська К., Наулко В., Потапенко О., Русанівський В., Ткаченко О., Шевчук А. та інші.

Мета статті – теоретично обґрунтувати культурологічні аспекти естетичного виховання учнів початкової освіти НУШ засобами українського пісенно-танцювального фольклору.

Виклад основного матеріалу. Фольклорне мистецтво України – це основа духовної культури українців, завдяки якій виховуються почуття любові до рідної мови, культури, історії, формується національна самосвідомість. Культурологічні розвідки вчених, роздуми та висловлювання відомих діячів культури та мистецтва, письменників та поетів, співаків та музикантів дозволяють констатувати, що український пісенно-танцювальний фольклор є потужним чинником розвитку як духовної культури, так і освітньо-виховної практики в НУШ. Зокрема відомі діячі культури писали наступне про роль українського пісенного і танцювального фольклору в естетичному вихованні дітей:

– Народна пісня землі української – це, насамперед, історія землі української та невмирущість духу народного, це світ надій – сподівань, які не залишають людину і в політичні лихоліття. (М. Стельмах).

– Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу. (О. Довженко).

– Людині не досить просто жити. Щоб жити, потрібні Вітчизна, свобода і пісня. (П. Загребельний).

– Кожна українська пісня – це всесвіт. (Н. Матвієнко).

– Знати свій народ – це знати мамину пісню, що сіяла в душу колискової дитини зернятка, які, зійшовши, виростили в добро, любов і ласку людини – це знати батьківську хату, стежина від якої веде у великий шлях Батьківщини, це – знати бабусину вишиванку, забуту і розтоптану жорстоким часом, це – знати дідусеву казку про правду і кривду. (С. Русова).

– Наша пісня, наша дума, не вмере, не загине. Ось де, люди, наша слава, слава України. (Т. Шевченко).

– Ядро ж специфічно українського пісенно-танцювального фольклору складають метелиці, гопаки, козачки і коломийки та пісеньки-триндички, тобто численні веселі, гумористичні твори невеликого об'єму, співвідношення яких з танцем засноване на ритмомелодійній спільності і має характер взаємосупроводу (або при-співка супроводить танок, або ж пританцівка – пісню). (О. Дей).

– Радість трудової перемоги завжди виливається в пісню і танець – ці незмінні вісники народного щастя. Вже в народному святі обжинок спостерігається органічне сплетіння елементів обрядовості з народним побутом, де художня творчість (пісні, танці, інструментальна музика) є тією ланкою, яка об'єднує їх в одне ціле. (А. Гуменюк).

– ...«ненатурально» обминати народну пісню і народний танок в школі, бо вони найкращий засіб до виховання здорового естетичного почуття, розуміння краси і здатності відчувати її та втішатися нею («Світло», В. Поточний).

Український пісенно-танцювальний фольклор несе в собі національно визначену частину конкретного етносу, який успадковує довготривалу тисячолітню традицію. В умовах сьогодення український народно-пісенний фольклор знаходиться на новій сходинці свого розвитку, що з'єднує людство із часами його дитинства і, разом із тим, є найціннішим джерелом збагачення сучасного мистецтва. Під поняттям «народ» учені розуміють фундамент нації, що здатний протягом століть і тисячоліть зберігати різні явища традиційної культури і менше за інші прошарки даного етносу піддаватися різним впливам.

Водночас у цьому процесі відіграють важливу роль окремі особистості – виконавці, носії фольклору – обдаровані співаки, танцюристи, люди, які зберігають у пам'яті значний репертуар народних пісень, теорію і практику танцювального фольклору, що вміють заспівати або станцювати щось цікаве, дотепне, добре володіють народним словом, створюють нові перлини.

Науковці стверджують, що питання дитячого фольклору протягом тривалого періоду залишалися на периферії наукових інтересів і не користувалися достатньою увагою дослідників, на що треба звернути особливу увагу (Довженок Г., Луганська К., 1991).

Український пісенно-танцювальний фольклор має широкий спектр можливостей для естетичного виховання учнів початкової освіти – це:

– формування емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, естетичних почуттів і смаків, вміння оцінювати твори мистецтва, обирати красиві речі;

– розвиток творчої уяви та фантазії, музикальності, хореографічних здібностей і творчого мислення, відчуття гармонії, ритму, кольору;

– виховання моральних цінностей (доброта, чесність, справедливість, працьовитість), любові до української культури і традицій, звичаїв та обрядів;

– виховання почуття до краси рідного слова, мелодії, пісні, танцю.

Різноманітність змісту, образів, музики, танцювальних фігур і рухів українських хороводів, забав, музично-рухових ігор, танців дає змогу стверджувати, що з давніх часів вони застосовувалися для різнобічного виховання дітей і молоді, пестування і розважання, спілкування з дитиною, певного тренування тіла, зміцнення м'язів, формування естетично-виразної постави, насичення життя дітей радісними емоціями і почуттями (Шевчук, 2016).

У сучасних наукових працях вчених із культурології, фольклористики, етнографії особливе значення надається питанням розвитку дитячого пісенно-танцювального фольклору. Ученими виявлено спроби визначити особливості функціонування дитячого фольклору та його можливості в системі естетико-виховної роботи.

Формування досконалої людини – лейтмотив національного виховання. Повний пісенний цикл – це життя людини від народження до смерті, що оспівується у різних пісенних жанрах. Молодший шкільний вік є часом формування естетичного ставлення дітей через знання традицій і звичаїв свого народу. Проблема збереження і пропаганди пісенного фольклору, формування у суспільстві взаємоповаги між народами є одним із головних шляхів оздоровлення людських відносин (Владимирова, 2014).

Український пісенно-танцювальний фольклор знайомить дітей із красою рідної природи, із героїчними вчинками українського народу, із його мудрістю, добротою та справедливістю, що

сприяє розвитку в учнів почуття прекрасного, формує їхній естетичний смак, формує у них такі моральні якості, як патріотизм, гуманізм та колективізм. Важливо зазначити, що використання українського пісенно-танцювального фольклору в естетичному вихованні учнів початкової освіти має бути системним та послідовним.

Традиції в мистецтві становлять культурні цінності народу, певної нації у вигляді реальних мистецьких досягнень (жанри, види, зміст, засоби, репертуар творів тощо), досвіду мистецтва минулого у значенні художнього взірця, зосередженого у первинних фольклорних і вторинних загальнонаціональних народних формах професійного та самодіяльного мистецтва (Ткаченко, 2013).

Науковці, дослідники фольклору поділяють дитячий фольклор на ігровий, поезію дорослих, що призначена для дітей – це поезія пестування (колискові пісні, забавки, утішки, примовки) і власну творчість дітей (лічилки, скоромовки, дражнили та ін.). Також пропонується класифікація за жанровими ознаками: пісні-діалоги, пісні-примовки або пісні-казки у віршах, пісні із приспівом та пісні-перегуки.

З усіма іграми повинна, здебільшого, товаришувати пісня, легко доступна своєю мелодією вихованцям. Хай малеча бавиться, співаючи, і хай співає, граючись, – в цьому надзвичайно велика потреба у самої дитини, у її дитячого товариства та усього молодшого покоління нашого музичного народу (Верховинець, 1989).

На погляд учених, усі зразки дитячого пісенно-танцювального фольклору потрібно розділити на такі розділи як: календарний, потішний та ігровий фольклор.

До календарного пісенно-танцювального фольклору рекомендовано твори, пов'язані із природою, народними датами календаря. Значну його частину становлять запозичені із дорослого репертуару колядки, щедрівки, веснянки, гаївки, жнивварські пісні тощо. Дитячий календарний фольклор являє собою звернення до явищ природи. Примовки призначені комахам, птахам, тваринам. Дитячі гадання й замовляння не носять магічного характеру, і є скоріше елементами гри.

За принципом гри діти сприймають та запозичують більшість календарних пісень. Їх приваблюють вбрання, винагорода за виконання величальних пісень – побажань, мініатюрні жартівливі пісенні зразки, що подібні до дитячих прозивалок, казковість сюжетів, таємничість легенд, пов'язаних зі святами.

До закличок слід віднести ще один жанр – примовки, що представляють собою короткі звертання до тварин, птахів, комах, рослин та до різних явищ природи. Діти звертаються до сонечка із проханням полетіти на небо; до дощу, щоб зварив борщу; до равлика, щоб він випустив ріжки; до мишки, щоб та замінила зуба, який випав, новим і міцним. Простота музичної мови календарних пісень, природність інтонацій, тісно пов'язаних із мовними, сприяють швидкому й легкому запам'ятовуванню і засвоєнню календарних зразків. Наспівки календарних пісень можна кричати, співати або інтонувати речитативом, вести хороводи.

До потішного фольклору вчені відносять мініатюрні наспівки, танцювальні рухи, які призначені тому, щоб розвеселити, потішити, розсмішити однолітків. У них, як правило, відбиті яскрава подія або стрімка дія, переданий який-небудь один епізод. Це нескінчуки, небилиці, прозивалки. Вони мають самостійне значення і не пов'язані із іграми. Небилиці є особливим видом пісень, заснований на вигадках (мужик оре на свині, ведмідь по полю летить, на дереві вилупилися риби, на городі повиростали панчохи та ін.). Усі ці незбіжності із реальним світом допомагають затвердитися дитині у своєму мисленні, зміцнити почуття реальності. Небилиці приваблюють комічними ситуаціями гумором, викликають веселий настрій, сприяють прояву радісних емоцій.

Прозивалки є формою прояву дитячої сатири й гумору. У них точно помічається які-небудь вади, недолік або слабкість людини. У кожній прозивалці – заряд виняткової емоційної сили. Спотиканки, небилиці, прозивалки відповідають підвищеній тязі дітей до рим. Часто вони самі створюють найпростіші римовані нісенітниці, що розвиває дитячу фантазію, пам'ять, будять інтерес до нових словотворень. Вживаються співзвучні слова: Федя – медя, муха – чепуруха, Грицько-тицько; звуконаслідування: гра на сопілочці (ду-ду), щебет птахів (тьох-тьох), дзвони (бом-бом, дзень-бом) та інші.

До ігрового фольклору вчені ставляться із особливою увагою, адже важко уявити собі дітей, життя яких не було б пов'язане із певним колом ігор. Як зазначають вчені, дитина позбавлена елементарних знань, які дає йому гра, не змогла би нічому навчитися в школі й була б безнадійно відірвана від свого природного й соціального оточення.

Можна виділити три основні типологічні групи: драматичні, спортивні, хороводні.

В основі драматичних ігор формуються зачатки театралізованого драматичного дійства. Специфікою спортивних ігор є спортивне змагання, їх мета – перемога в змаганні, удосконалення спортивних навичок. Нерідкими є ігрові приспівки.

У хороводних іграх рухи поєднуються із драматичною дією, піснею, танцем. Українці зберегли хороводи у народному мистецтві. Особливо виділяються весняні хороводи, які вирізняються різним темпом і характером виконання пісень (Потапенко, Кузьменко, 1995).

Ефективність естетичного виховання учнів початкової освіти Нової української школи засобами українського пісенно-танцювального фольклору залежить від використання різноманітних методів і прийомів роботи, до яких належать:

- знайомство із історією виникнення фольклору, його особливостями, розповіді про українські народні пісні та танці;
- навчання дітей співу народних пісень;
- розвиток музичного слуху, ритму, пам'яті, слухання українських народних пісень, української народної танцювальної музики, перегляд танців, пісень у виконанні солістів, дуетів, ансамблів, хорів та ін.;

– розвиток хореографічних здібностей, координації рухів, почуття ритму, вивчення елементів українських народних танців, хороводів;

– розвиток творчих здібностей, акторської майстерності, інсценування українських народних пісень, казок та легенд, виконання творчих завдань;

– розвиток дрібної моторики, творчих здібностей, естетичного смаку, виготовлення елементів українських народних костюмів, ляльок, сувенірів;

– виховання любові до української культури, почуття єднання із народом участь у фольклорних святах, розвагах, концертах, фестивалях та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, український пісенно-танцювальний фольклор – це творчий організм, цілісна система мислення народу, що вироблена віковими традиціями, саме тому важливим є тонке проникнення у сутність фольклорного матеріалу, глибинний зміст народного художнього мислення, адже він існує в середовищі людей і є цінним засобом естетичного виховання учнів початкової освіти Нової української школи, що сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до дійсності, збагачує внутрішній світ дитини, розвиває її творчі здібності, естетичні смаки та почуття прекрасного, виховує любов до української культури та народних традицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Верховинець В. Весняночка. К.: Муз. Україна, 1989. 343 с.
2. Владимірова, А. Л. Формування естетичного ставлення молодших школярів до національного пісенного фольклору засобами мультимедійних технологій. *Інформаційні технології в освіті*: 2014. № 20. С. 92 – 98. URL: <https://www.researchgate.net/publication/fulltext> (дата звернення: 14.10 2024).
3. Довженок Г. В., Луганська К. М. Дитячі пісні та речитативи. К.: Наук. думка. 1991. 448 с.
4. Потапенко О., Кузьменко В. Шкільний словник з українознавства К.: Укр. письменник, 1995. 291 с.
5. Ткаченко О. М. Теоретико-методичні засади формування етнопедагогічної компетентності майбутніх вчителів гуманітарного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. пед. наук, спец.: 13.00.04. 2013. Черкаси. 40 с.
6. Шевчук А. С. Дитяча хореографія: навч.-метод. посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2016. 288 с.

REFERENCES:

1. Verkhovynets V. (1989). Spring night K.: Mus. Ukraine, 343 p.
2. Vladimirova, A. L. (2014). Formation of the aesthetic attitude of younger schoolchildren to the national song folklore by means of multimedia technologies. *Information technologies in education*: 2014. No. 20. P. 92 – 98. URL: <https://www.researchgate.net/publication/fulltext> (access date: 10/14/2024).
3. Dovzhenok G. V., Luhanska K. M. (1991). Children's songs and recitatives. K.: Science. opinion. 448 p.
4. O. Potapenko, V. Kuzmenko (1995). School dictionary of Ukrainian studies K.: Ukr. writer, 291 p.
5. O. M. Tkachenko (2013). Theoretical and methodological principles of the formation of ethno pedagogical competence of future teachers of the humanitarian profile: author's abstract. thesis for obtaining sciences. doctor's degree. ped. Sciences, specials.: 13.00.04. Cherkasy 40 p.
6. Shevchuk A. S. (2016). Children's choreography: educational method. manual. Ternopil: Mandrivets, 288 p.